

Coordonatori:
Pr. prof. univ. dr. Gheorghe PETRARU
Pr. asist. univ. dr. Liviu PETCU

DIMENSIUNEA PENITENȚIALĂ ȘI EUHARISTICĂ A VIETII CREȘTINE

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2014

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Hristos cu noi	
Arhid. prof. univ. dr. Constantin Voicu	9
Însemnătatea Jertfei Mântuitorului pentru Sfânta Taină a Spovedaniei	
Diac. prof. univ. dr. Ioan Caraza	15
Euharistia – Taina unității Bisericii și a mântuirii în Hristos	
Pr. prof. univ. dr. Gheorghe Petraru	45
„Povățuiri” și „Învățăături” cu conținut liturgico-canonice, privind Sfânta Euharistie	
Pr. prof. univ. dr. Nicolae V. Dură	63
Taina Spovedaniei în viziunea misionară a Părintelui Arsenie Boca și a lui Diertich Bonhoeffer	
Pr. prof. univ. dr. Vasile Nechita	111
Înțeles (νόημα) și imagine (εἰκόν) în practica tipiconală ortodoxă și „mișcarea” modernă de înnoire teologică și spirituală. Citirea anaforalei euharistice, între mărturia Sf. Iustin Martirul și Filosoful († cca 165) și regulile liturgice ale (post-) modernității	
Prof. univ. dr. Adrian Marinescu	139
Aspecte teologico-duhovnicești ale Tainei Sfintei Euharistii în textele liturgice din <i>Rânduiala Sfintei Împărtășanii</i>	
Pr. conf. univ. dr. Dănuț Popovici	225
Sfânta Euharistie – taina viețuirii omului cu Dumnezeu	
Conf. univ. dr. Carmen-Maria Bolocan	239
Theological meanings of the Holy Eucharist	
Pr. lect. univ. dr. Nicușor Tucă	251
Rânduiele și norme canonice privind Sfânta Euharistie. Considerații de doctrină canonică	
Lect. univ. dr. Cătălina Mititelu	271
Sfântul Grigorie al Nyssei despre Taina Pocăinței și a Euharistiei ca trepte spre îndumnezeire	
Pr. asist. univ. dr. Liviu Petcu	295

Sfântul Ciprian al Cartaginei, despre pocăință	
Pr. asist. univ. dr. Liviu Petcu, Pr. dr. Gabriel Roman	313
Rolurile duhovnicului, dintr-o perspectivă psiho-socială	
Asist. univ. dr. Nicoleta Leon-Armanu	337
Discurs metaforic <i>versus</i> discurs stereotipic în RS a duhovnicului	
Asist. univ. dr. Nicoleta Leon-Armanu	363
Pocăință și părtășie cu Hristos în gândirea Părinților Bisericii	
Pr. dr. Mircea Cricovean	395
Îndreptarul de spovedanie – rolul său misionar și pastoral	
Pr. dr. Neculai Dorneanu	407
De la cunoaștere la experiență: formele teologiei la Dionisie Areopagitul	
Dr. Daniel Jugrin	449
Metode și mijloace pastorale la Sf. Nicodim Aghioritul și Pr. prof. Petre Vintilescu	
Arhim. drd. Nichifor (Nicolae) Horia	475
„Nu-I place lui Hristos să fie furat de multe ori, deși e foarte iubitor de oameni”. O notă la <i>Ambiguum</i> 44 al Sf. Maxim Mărturisitorul	
Drd. Marius Portaru	507
<i>Confessio peccatorum</i>. Valențe ale discursului autobiografic în literatura creștină din sec. II-III	
Drd. Constantin-Ionuț Mihai	515
Elemente esențiale ale conceptului de pocăință în scrierile avvei Isaac Sirul	
Drd. Marcel Tang.....	529
Iertarea păcatelor, prerogativă divină acordată preoților Bisericii	
Mihai-Silviu Chirilă	537
 <i>Traduceri</i>	
<i>Epistole teologice</i> ale Sfântului Grigorie Teologul	
Ierom. Lavrentie (Lucian) Carp	557
Sfântul Pacian al Barcelonei. <i>Despre cei care se pocăiesc</i>	
Dragoș Dâscă	579
Balduin de Canterbury – pagini din exegeza medievală. Taina Euharistiei la Sfântul Apostol Pavel (I Cor. 10, 1-4)	
Dr. Constantin Răchită	597

„Povățuiri” și „Învățături”, cu conținut liturgico-canonic, privind Sfânta Euharistie. Considerații eclesiologico-canoniche

Pr. prof. univ. dr. Nicolae V. Dură

Abstract

In the Church of the Romanian nation, the constant care and concern of the ministers of the Shrine of the romanian forefathers to administer the Sacrament of the Holy Eucharist properly and, ipso facto, to carry out the rules of the Holy Canons, materialized in numerous „Prăvilioare” (Little-Nomocanons), Teaching Books, Pastorals and Circulars of the hierarchs addressed to the priests of all the provinces inhabited by romanians. However, by means of these works – having a pastoral and a canonical content – the hierarchs of our Church offered to the ministers of the forefathers Shrine precious liturgical and canonical guidance on the administration of the Holy Sacraments of the Eucharist. Along many Nomocanons, in manuscript or printed, these works have constituted over the centuries genuine canonical guides for the clergy of our Church.

Keywords: the Sacrament of the Holy Eucharist, the Canon Law, the Teaching Books, „Communio in sacris”, Liturgical and Canonical Guidance

În *Apologia* scrisă „între anii 150 și 155”¹, pe care Sfântul Iustin Martirul († cca. 165) – unul dintre primii teologi creștini de formație filosofică și „întemeietorul primei Școli teologice creștine”² – a adresat-o Senatului roman, aflăm „...cea mai veche și cea mai completă descriere a Euharistiei”³.

După mărturia lăsată de Sfântul Iustin – considerat a fi și „cel mai mare” și „cel mai original” dintre toți apologeții secolului al II-lea⁴ –, în „ziua soarelui, adică duminica” (*Apologia*, I, 67), se aducea „proistosului...

¹ St. G. Papadopoulos, *Patrologie*, vol. I, traducere A. Marinescu, Editura Bizantină, București, 2006, p. 230.

² *Ibidem*, p. 225.

³ *Ibidem*, p. 231.

⁴ I.G. Coman, *Patrologie*, vol. I, EIBMBOR, București, 1984, p. 263.

pâine și un pahar cu vin și amestecătură”⁵, iar acesta aducea „mulțumire”, însoțită de „consimțământul întregului popor”⁶.

Același apologet creștin mărturisea că din „această hrană”, care „la noi (adică la creștini, n.n.) se numește Euharistie”, „nu este îngăduit să guste decât celui care crede că învățătura noastră este adevărată, care a primit baia botezului pentru iertarea păcatului și pentru o nouă naștere și care trăiește așa cum ne-a transmis Hristos”.

Sfântul Iustin preciza și faptul că noi, creștinii, nu primim Sfânta Împărtășanie ca „pe o pâine obișnuită și ca pe o băutură obișnuită, deoarece prin „cuvântul rugăciunii” și „prin prefacere (κατὰ μεταβολήν) aceste elemente euharistice devin „Trupul și Sângele Aelui Iisus întrupat” (*Apologia*, I, 66)⁷.

Din *Apologia* Sfântului Iustin Martirul și Filosoful, se pot reține următoarele realități:

a. Pe la mijlocul secolului al II-lea, creștinii săvârșeau Sfânta Euharistie în prima zi a săptămânii, adică duminica, ziua în care a înviat Domnul, de unde și denumirea de „Kiriaki Imera” (Ziua Domnului);

b. Sfânta Euharistie este o „hrană” spirituală, de care nu se pot învrednici decât cei care au primit Taina Sfântului Botez, care cunosc și mărturisesc învățătura creștină, cea „adevărată”, adică ortodoxă, și care trăiesc conform celor predanșite de Hristos și Sfinții Săi Apostoli;

c. Elementele euharistice sunt aceleași pe care le folosim și astăzi, adică pâinea, vinul și apa;

d. Prin rugăciunea de „mulțumire” adusă de „proistos”, adică de episcop sau preotul protos, cele trei elemente euharistice se prefac în Trupul și Sângele Mântuitorului nostru Iisus Hristos;

e. Rugăciunea de „mulțumire” adusă de „proistos” era însoțită de „consimțirea întregului popor” (dreptcredincios) participant la slujba Sfintei Liturghii euharistice, care trebuia să fie exprimată măcar prin acel „Amin” rostit fie și de un singur credincios, fără de care nu se poate aduce nicio Jertfă euharistică⁸.

⁵ Sfântul Iustin Martirul, *Apologia I*, apud Nicolae Cotos, *Un document contemporan privitor la teoria și practica Botezului și Euharistiei*, în „Mitropolia Ardealului”, I (1956), nr. 3-4, p. 265.

⁶ *Ibidem*, p. 266.

⁷ Apud I.G. Coman, *op. cit.*, p. 305. A se vedea și Ol. Căciulă, *Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, Apologia întâia în favoarea creștinilor*, în „Apologeți de limbă greacă”, P.S.B., 2, 1980, pp. 25-74.

⁸ De această realitate, de sorginte apostolică, ne dă mărturie până și Codul de Drept canonic al Bisericii Romano-Catolice, care prevede ca „Preotul să nu celebreze Jertfa euharistică fără participarea cel puțin a unui credincios, în afară de cazul când există un motiv just și rațional” (can. 906).

Încă din primele secole, Biserica s-a preocupat să observe și să aplice cu strictețe vechea rânduială apostolică și în privința administrării Sfintei Euharistii. Această preocupare a fost de altfel constantă de-a lungul secolelor, așa cum ne adevăresc atât legislația canonică și cea pravilnică, cât și acele „Povățuiri” și „Învățăături” din Prăvilioarele și Cărțile pastorale ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Răsăritene, care au fost reținute – fie și sumar – și în Liturghiile Bisericilor locale, prin intermediul cărora clericii de instituție divină (episcopi, preoți și diaconi) au fost instruiți cum să aducă și să administreze „Jertfa cea fără de sânge a Trupului și a Sângelui Domnului nostru Iisus Hristos”.

Printre altele, din textul acestor Îndrumări liturgico-canonice – redate sub formă de „Povățuiri” și „Învățăături” – inserate și în ultimul Liturghier tipărit de Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxe⁹, se pot reține următoarele:

1. Jertfa euharistică nu se poate „face nicăieri, în afară de Biserica sfințită, căci astfel este păcat mare”. Ca atare, „Sfântul locaș sau Biserica... trebuie să fie sfințită de episcop sau de un trimis al episcopului și să aibă Antimis sfințit de arhiereu”¹⁰.

2. Preotul slujitor „să nu îndrăznească a sluji «Dumnezeiasca Liturghie» dacă a mâncat ceva după miezul nopții”¹¹.

3. Preoții și diaconii căsătoriți „sunt datorii a trăi în curățire trupească câteva zile mai înainte de a sluji Dumnezeiasca Liturghie, precum și în ziua în care o săvârșesc”¹².

4. La Sfânta Liturghie, preotul „să nu zică, pe de rost, nici o rugăciune”, fiindcă „pe lângă greșelile dogmatice ce le poate săvârși, mai poate aduce în îndoială și pe creștinii ascultători”¹³.

5. La săvârșirea Sfintei Euharistii, „trebuie să fie trei sau patru lumânări aprinse pe Sfânta Masă, la Proscomidiar și două înaintea icoanelor”¹⁴.

6. Materia pâinii – care se va folosi pentru Sfânta Euharistie – trebuie să fie „de făină de grâu curat, amestecată cu apă firească și coaptă bine, dospită, nu prea sărată, proaspătă și curată, având gust cuviincios și bun de mâncat”¹⁵.

⁹ A se vedea *Liturghierul* tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, EIBMO, București, 2012, pp. 483-525.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 483-484.

¹¹ *Ibidem*, p. 487.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 497.

¹⁴ *Ibidem*, p. 498.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 498-499.

7. „Pâinea azimă” nu trebuie întrebuințată la Euharistie. Chiar dacă ar fi „de grâu”, aceasta „nu poate fi nicidecum materia Trupului lui Hristos în Sfânta Sobornicească Biserică a Răsăritului”¹⁶.

8. Vinul să fie „din rodul viței-de-vie, adică stors din strugurii de viță”, și la Proscomidie „să se toarne puțină apă în vin; iar după sfințirea Darurilor, să se toarne puțină apă caldă, după rânduială”¹⁷. Dar, „turnând apă, la vremea Proscomidiei sau după Prefacere, în Potir”, preotul slujitor să ia seama „ca apa să nu schimbe firea vinului; căci Taina nu se va săvârși în vinul care se va schimba în gustul apei, iar preotul de moarte va greși”¹⁸.

9. Se cuvine ca, „înainte de a se împărtăși”, preotul „să-și taie mustățile în așa fel încât aceasta să nu intre în Sfântul Potir”, deoarece „prin aceasta greșește”¹⁹.

10. De asemenea, „se mai cuvine preotului a ști că, într-o singură zi, la o singură Sfântă Masă, numai o Liturghie poate săvârși; că această unime a Sfintei Jertfe înseamnă numai o moarte a lui Hristos, moarte pe care o dată a primit-o pentru noi, și numai o patimă a Lui, pe care o dată a răbdat-o pentru noi”²⁰.

11. Sfintele Vase, adică Sfântul Potir, Sfântul Disc, Steluța, Lingurița și Chivotul trebuie „să fie de aur sau de argint; iar la mare nevoie, de cositor, aurite sau argintate”²¹.

12. Este interzis femeilor să intre în Sfântul Altar, „afară numai dacă acestea sunt călugărițe și sunt rânduite de cel mai mare din sfintele mânăstiri pentru slujba de ecleziarh”²².

13. Copii care „nu pot fi primiți la Mărturisire și pruncii cei mici, după obiceiul Bisericii, se cuvine, pentru credința celor ce-i aduc pe dânșii, să se învrednicească de Sfintele Taine”²³.

14. „Celor ieșiți din minte..., nu se cuvine nicidecum a le da Dumnezeieștile Taine, decât numai când își vor veni în fire”²⁴.

Aceste „Povățuiri” și „Îndrumări” – adresate preotului slujitor al Sfintei Euharistii – au avut ca sursă și temei legislația canonică a Bisericii Ortodoxe Ecumenice. De altfel, o cercetare atentă a textului acestei legislații, privind Sfânta Euharistie, poate învedera cu prisosință această realitate.

¹⁶ *Ibidem*, p. 499.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 500.

¹⁹ *Ibidem*, p. 509.

²⁰ *Ibidem*, p. 512.

²¹ *Ibidem*, p. 514.

²² *Ibidem*, p. 520.

²³ *Ibidem*, p. 522.

²⁴ *Ibidem*.

Cuvânt înainte

Anul 2014 a fost proclamat de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române drept Anul omagial euharistic (al Sfintei Spovedanii și al Sfintei Împărtășanii), precum și Anul Comemorativ al Sfinților Martiri Brâncoveni, consemnând astfel împlinirea a 300 de ani de la moartea lor martirică.

De aceea, Sfânta Taină a Spovedaniei și Sfânta Taină a Împărtășaniei s-au aflat și se află, pe tot parcursul acestui an, în centrul atenției și al preocupărilor clerului și credincioșilor ortodocși români din țară și din străinătate, ele fiind propuse spre tratare și dezbateri atât sub aspect biblico-patristic, cât și dogmatic-moral, canonic, liturgic și pastoral.

Iertarea păcatelor și necesitatea trăirii unei vieți sfinte au fost întotdeauna părți esențiale ale mesajului creștin. De-a lungul istoriei, ritualul pocăinței nu a fost un eveniment „privat”, ci unul „eclezial”. A existat o permanentă legătura între mărturisire / penitență și Euharistie, punctul central al viețuirii creștin-ortodoxe, care este pusă în lumină și în cuprinsul acestei lucrări. Întrucât păcatul este mai întâi înstrăinare a omului de Dumnezeu, uitare de Dumnezeu, neascultare și ascundere de El (Fac. 3, 8), cădere și moarte spirituală, pocăința ca remediu sau vindecare de păcat este durerea sufletească pentru un trecut întunecat și apăsător, întoarcerea omului la Dumnezeu, împăcare cu Dumnezeu, precum și dorința puternică de schimbare sau convertire, început al unei vieți noi și recuperare a omului din moartea sufletului. Însă, pentru a se uni prin credință cu Hristos, pentru a se desăvârși și îndumnezei, omul nu are nevoie numai de curățirea sufletului, ci și trupul său trebuie hrănit pentru dobândirea vieții veșnice cu „hrana nemuririi”. Trupul și sufletul omului ajung pe o anumită cale să se împărtășească și să se unească cu Acela care conferă mântuirea. Mijlocul este Sfânta Euharistie, prin care se restabilește sănătatea și nemurirea pierdută prin căderea omului în păcat. Întrucât omul, ființă bipolară de la începutul lumii, zidită adică din suflet și din trup contopite laolaltă, are trebuință atât de hrana spirituală prin credință, cât și de cea materială plină de Duhul Sfânt, de aceea Mântuitorul a instituit Sfânta Euharistie pentru a ne da posibilitatea de a participa la trupul Său înălțat la demnitatea divină, căci cei ce vor să se mântuiască trebuie să se pună în legătură cu Îndrumătorul vieții atât prin suflet, cât și prin trup.

Prezentul volum colectiv, intitulat sugestiv *Dimensiunea penitențială și euharistică a vieții creștine*, apare sub coordonarea și îngrijirea colectivului de cercetare al Departamentului Facultății de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae”, din cadrul Universității „Al.I. Cuza” din Iași, și se înscrie în lista activităților cultural-teologice din acest an, coordonatorii dorind să marcheze, astfel, acest moment de sărbătoare în Biserica noastră. Volumul cuprinde studii și traduceri, pornind de la temele centrale, Sfânta Spovedanie și Sfânta Împărtășanie, incluzând, de asemenea și tratarea unor teme conexe acestora.

Studiile publicate în acest volum sunt alcătuite de profesori de Teologie, Psihologie, Limbi clasice și moderne de la mai multe Universități din țară și străinătate, de tineri cercetători, precum și de doctoranzi în domeniile deja menționate. Cu privire la cele două Sfinte Taine ale Bisericii, sunt tratate teme, idei și învățături neabordate până acum sau tratate neîndestulător în teologia românească. Au fost inserate, de asemenea, o serie de traduceri inedite din limbile greacă veche și latină ale unor texte asupra cărora nu s-a mai aplecat până acum vreun traducător care să ni le redea în limba română. Aceste traduceri sunt însoțite de introduceri, comentarii și note explicative de folos cititorului de astăzi, pentru că reîntoarcerea la Sfinții Părinți nu înseamnă o imitare servilă sau o repetare a textelor acestora, ci reaprinderea focului creator al Părinților și restaurarea spiritului patristic în zilele noastre. Lucrarea de față își propune și o întoarcere către valorile existențiale ale Părinților, având în vedere faptul că, pentru aceștia, pocăința reprezenta un mod de viață, iar unirea cu Hristos în Taina Sfintei Euharistii - unul dintre scopurile cele mai înalte ale vieții pământești.

Ne exprimăm speranța că lectura acestei cărți va aduce spor de credință și de pocăință, va descoperi leacuri de tămăduire a rănilor provocate de păcate și patimi, va arăta modul împlinirii virtuților, atât de necesare pentru trăirea unei vieți autentice în Hristos, va întări actualitatea și reverberațiile constante ale mesajului patristic și va duce la sporirea dorinței, dar și a pregătirii intense pentru comuniunea euharistică mai deasă cu Izvorul adevăratei vieți.

*Pr. prof. univ. dr. Gheorghe Petraru
Pr. asist. univ. dr. Liviu Petcu*

**Înțeles (νόημα) și imagine (εἰκόν) în practica
tipiconală ortodoxă și „mișcarea” modernă
de înnoire teologică și spirituală.
Citirea anaforalei euharistice, între mărturia
Sf. Iustin Martirul și Filosoful († cca 165)
și regulile liturgice ale (post-)modernității***

Prof. univ. dr. Adrian Marinescu

Motto:

«O dovadă este și faptul că desăvârșirea sfinților este cel mai mare dintre darurile făcute de Dumnezeu oamenilor; de aceea, nu este nepotrivit ca Biserica să-I aducă mulțumiri pentru dânșii. Dar ce zic eu că desăvârșirea sfinților este cel mai de preț dintre darurile lui Dumnezeu? Ci, mai bine zis, este tot darul lui Dumnezeu. Căci cetele sfinților alcătuiesc culmea și cununa tuturor bunătăților hărăzite neamului nostru. De aceea s-au zidit și cerul și pământul și toată lumea văzută; de aceea există raiul, de aceea au trăit proorocii, de aceea S-a întrupat Însuși Dumnezeu, și de aceea Cuvântul lui Dumnezeu, faptele, Patimile și moartea Lui: pentru ca oamenii să fie trecuți de pe pământ la cer și să ajungă moștenitori ai Împărăției celei de acolo»

(Sf. Nicolae Cabasila, *Explicarea Sfintei Liturghii*, XLIX)

* Materialul de față nu se dorește provocare a unei dispute, în niciun caz atac la persoană, nici nu se vrea drept justificare a părerii unui laic. El pornește de la realități întâlnite practic, reprezintă efortul de cercetare a unei părți a Tradiției Bisericii și a Sfinților Părinți, constă într-o umilă lămurire a credincioșilor – mai ales a celor mai interesați, care ne-au și solicitat părerea în această direcție – și pune semnul întrebării asupra modului în care se face teologie astăzi, se asumă soarta Bisericii și a teologiei și se introduc noi practici (liturgice) în Biserică. Problematika abordată nu este tratată atât de abundent și de insistent în literatura de specialitate. Un studiu mai amănunțit îl reprezintă lucrarea: Γ.Ν. Φιλία, *Ο τρόπος αναγνώσεως των ευχών στη λατρεία της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Κατά τα χειρόγραφα εὐχολόγια Ἡ-ΙΔ' αἰώνων*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα, 1997. Este vorba de o teză de doctorat care tratează tradiția răsăriteană de citire a rugăciunilor pe baza unei analize minuțioase a manuscriselor. Se adaugă acestei contribuții și un material redactat de cel mai cunoscut cercetător și specialist contemporan al Sfintei Liturghii în varianta ei ortodoxă (Robert F. Taft, „Questions on the Eastern Churches 2: Were Liturgical Prayers Once Recited Aloud?”, in: *Eastern Churches Journal*, 2/2001, pp. 107-113) precum și o intervenție mai recentă a profesorului grec G.N. Philiass (Γεωργίου Φιλία, «Ἡ συνάφεια πρωτοτύπου, μεταφράσεως καὶ τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν στὴ Θ. Λειτουργία» în: *Ἐκκλησία*, 2012, p. 424). Alte abordări le găsim în diverse lucrări, pe care le folosim și noi mai jos. Între ele, un loc mai important îl ocupă:

Credinciosul știe că spațiul bisericii, ca loc în care se săvârșește Sfânta Liturghie și, prin urmare, se poate întâlni cu Dumnezeu și trăi în atmosfera Împărăției Sale, este special și nu uită să îi treacă pragul atunci când dorește să se îndepărteze de grijile zilei și să se întărească în răcoarea pe care acesta o oferă de fiecare dată. Cu atât mai mult este trăită această atmosferă a Împărăției lui Dumnezeu, a odihnei și a însuflețirii atunci când înăuntru se petrece *Taina tainelor* și se săvârșește *Slujba slujbelor*. Biserica trăiește astăzi un timp prin excelență instabil, care se face simțit deși ea încearcă din răputeri să nu arate că se confruntă cu probleme care solicită o *reorganizare a treburilor interne* și o *regăsire de sine*. Se face astfel din ce în ce mai simțită nevoia întrunirii unei decizii generale (panortodoxe) care să readucă unitatea și năzuința de a găsi puterea în sine și nu în afară de sine. Biserica Ortodoxă Română a inițiat, în ultimii ani, un binevenit program liturgic, mai ales prin tipărirea de carte de cult, a cărei corectură (diortosire) a însemnat și verificarea, sancționarea, abrogarea și (re)introducerea unor reguli și practici liturgice uitate, pierdute, necunoscute. O muncă deosebită se depune în momentul de față pentru (re)tipărirea integrală a Mineelor și a celorlalte cărți de strană. Tipărirea, în anul 2012, a Liturghierului a însemnat un eveniment deosebit, el fiind însoțit de o serie de corecturi, îndreptări și modificări. Acest lucru face să se vorbească despre o ediție (ameliorată) care vine să corecteze practici liturgice mai vechi, greșit rețevate, și să readucă slujbele Bisericii la matca lor.

Reforma liturgică pe care Occidentul a abordat-o cu multă vreme înaintea Ortodoxiei nu a adus – așa se spune în literatura de specialitate – rezolvarea marilor probleme, în special *pierderea aderenței la nivelul comunității de credincioși*, cu care acesta s-a confruntat după o perioadă a ruperii cu tradiția Părinților, a scolasticii și insistenței puse pe „reformarea formelor”, a iluminismului și a rupturii interne (detașarea părții protestante). În special sec. al XX-lea a însemnat însă, pentru Bisericile creștine din vest, apropierea de tradițiile răsăritene, fie și într-o *formă*

Ierom. Petru Pruteanu, *Liturghia ortodoxă. Istorie și actualitate*, Ed. Sophia, București, 2008, pp. 290-297 și Ioannis Foundulis, *Dialoguri liturgice*, vol. V, Ed. Bizantină, București, 2011, pp. 179-194. Alăturat acestora, o seamă de referințe patristice, mai vechi și mai noi. În fine, dacă analiza noastră prezentată aici s-ar dovedi nereală, ne-am bucura de punerea la dispoziția largă a publicului a dovezilor oricărei alte poziții pe care ar avea-o sau ar trebui să o aibă Biserica. Mai ales în contextul în care cărțile de cult editate recent de Biserica Ortodoxă Română sunt considerate, în cercuri *restrânse*, ca fiind „catolice” și înlocuite cu lucruri „nemaivăzute”, „nemai-auzite” și „nemaitrăite” și pe care tradiția și învățătura ortodoxe, potrivit științei noastre, nu le menționează și nu le susțin. Datorită spațiului limitat, publicăm aici doar o parte a cercetării interpretate, urmând ca restul să fie publicat cu o altă ocazie.

sincretică și nu prin distingerea netă între tradiția care a conservat adevărul și cele care au pus în circulație și au transmis erezia. Prin școli speciale și prin cercetători de mare prestigiu, s-a operat analizarea amănunțită științifică a acestora, între altele poate și cu scopul de a găsi puncte de sprijin pentru eventuale soluții ale problemelor interne. Pe acest fundal, în legătură cu mișcarea liturgică de reînnoire, s-a ajuns și la considerentul că *lex celebrandi* este în strânsă dependență de cunoscutele *lex credendi* și *lex orandi*. Faptul că Ortodoxia reiterează de regulă experiențele Occidentului cu o întârziere de cel puțin 50 de ani, impune o (pre)întâmpinare cu mai multă promptitudine a crizelor de natură (profund) teologică. Asta pentru că se știe că dogma sau mărturisirea de credință se află într-un raport de determinare reciprocă cu liturgicul și că o decădere a acestuia din urmă indică o cădere din cele dintâi.

Există multe voci astăzi și au existat și mai multe în anii din urmă care văd Ortodoxia închistată (în trecut), lipsită de dinamism și de limpezime, inertă și neeficientă. Din păcate, multe dintre acestea sunt chiar așa-numiți membri ai Bisericii, de care ei însă se distanțează și se separă. Este răspândită totodată și părerea că Ortodoxia nu mai corespunde timpurilor pe care omul le trăiește astăzi: slujbele ei ar fi prea plictisitoare și ar dura prea mult, postul pe care Biserica îl solicită nu ar fi pentru timpurile noastre și nici pentru omul din lume, cuminecarea la romano-catolici nu ar fi nicio problemă etc. Astăzi, mulți ortodocși nu se identifică nici cu credința Bisericii, nici cu practica ei liturgică și nici nu se simt solidari cu Tradiția și ființa ei. În tot cazul, cuvântul evanghelic profeștește cu exactitate timpurile pe care le trăim acum¹. În acest context, apare ca necesară o mai mare și mai profundă originalitate în luarea de poziție teologică la nivelul Ortodoxiei, prin evitarea parcurgerii aceleiași experiențe neproductive (făcute în interiorul, dar mai ales în exteriorul Ortodoxiei), prin asumarea conștientă, cu maturitate, fundamentată și pertinentă a atitudinilor teologice și nu prin preluarea mecanică a unor păreri și idei aflate în circulație, prin investirea mai eficientă și mai profesionistă în regăsirea și afirmarea de sine, mai ales prin promovarea unui *professionalism teologic*, a unei instrucții cât mai adecvate a viitorilor preoți ai Bisericii și prin inițierea unei reforme teologice, spirituale și duhovnicești cât mai întemeiate și mai eficiente.

Argument

O tendință întâlnită poate în toate timpurile, fără să prezinte întotdeauna conformitate, poate fi observată și astăzi în mediile

¹ «Dezbinaiți vor fi: tatăl împotriva fiului și fiul împotriva tatălui» (Lc. XII, 53).

teologice (ortodoxe). Este vorba de manifestarea în anumite cercuri și medii a părerii că *Biserica, astăzi, pentru a-și recupera condiția sa trebuie să-și recâștige forma din primele veacuri creștine, considerate „desăvârșite”, „pline de har” și „harismatice”*. Bineînțeles, prelungirile unei atare gândiri, atât de proprii creștinismului apusean (*tendința de întoarcere la Vechiul Testament, preferarea metodei istorico-critice, concentrarea mai mult asupra literei, formei, istoriei, materialului etc.*), pot fi remarcate cel mai bine în *spațiul liturgic*, în care se și concretizează și se oglindește întotdeauna *partea așa-numită teoretică* a teologiei. Se afirmă și se crede în aceste cercuri „elitiste” că doar *Biserica numită „primară”* (și aici transpare gândirea neortodoxă!) este mântuitoare, pură, adevărată! Bineînțeles, *Bisericile „de mai apoi”* își găsesc, în această ordine de gândire, justificarea lor, fundamentată pe firești dezvoltări ulterioare²! Acest lucru a și făcut și face ca mulți dintre teologii ortodocși de astăzi să promoveze ideea exclusivistă a unei *teologii (patristice) primitive* sau a începuturilor (insistând pe și persistând în, spre exemplu, conștient sau inconștient, ideea că Biserica a avut Sfinți Părinți doar până în sec. al VIII-lea³), ignorând și lăsând la o parte *dezvoltări teologice ulterioare*, manifestate nu ca ruptură, îndepărtare și distanțare de precedent, ci ca *unitate organică, creștere și adâncire* a acestuia. Alăturat acestora, unii dintre teologii ortodocși activi în mișcarea ecumenică exercită astăzi o presiune din ce în ce

² Reamintim aici că Ortodoxia nu suportă discursul și ideea de „Biserică veche”. Pentru ea, Biserica este «una, sfântă, sobornicească și apostolească». Vedem însă, în mod repetat, cum această formulă este folosită dezinvolt de către oamenii Bisericii. În special de către cei care promovează forma unei alte Sfinte Liturghii, mai *originală*, și reforma liturgică. La fel, termenul, evitat vehement în multe medii apusene (în special romano-catolice), este folosit astăzi de o mare parte a teologilor ortodocși.

³ În momentul de față, începând cu preponderența din anul 2010, când Academia teologică din Volos (Grecia) a organizat un congres internațional (cu titlul: *Sinteză neo-patristică sau teologie post-patristică? Necesitatea unei teologii contextuale în Ortodoxie*), în mediile teologice, în special grecești, se discută intens asupra acestei problematice. Între multele studii și lucrări publicate pe această temă, vezi în special: «Πατερική θεολογία και μεταπατερική αίρεση», Πειραιεύς, 2012 și Ἱερόθεος Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου, *Μεταπατερική θεολογία καὶ ἐκκλησιαστική πατερική ἐμπειρία*, Ἱερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), f. a.. În cadrul unui contra-congres ținut de asemenea în Grecia (2012, Pireu, cu titlul: *Teologie patristică și erezie post-patristică*), s-a vorbit intens de devierea („erezie”) produsă și propusă de așa-numiții *teologi post-patristici și contextuali*, care promovează și o reformă liturgică pornind de la ideea recuperării unității inițiale a Bisericii și a întâlnirii în post-modernism cu celelalte Biserici creștine. Extrem de interesant este faptul că în primele opt secole ale Bisericii (și nu în *Biserica veche*), avem și mărturiile *citirii cu glas tare* a rugăciunilor Sfintei Liturghii. Bineînțeles, aceste informații sunt transmise disparat de puținele izvoare păstrate în această direcție, așa cum vom și vedea mai jos.

mai simțită asupra *rânduiei* sfintelor slujbe, în special a Sfintei Liturghii. Pentru ei, „unitatea în diversitate” justifică existența „mai multor” Sfinte Liturghii. La fel, pentru ei „a respecta tradiția” înseamnă „a fi viu realizată”, adică, din nou, sub mai multe forme, închipuite și neînchipuite⁴.

Liturgic, astăzi, poate fi întâlnită tendința (ortodoxă), limitată de altfel și izolată, de a modifica ușor Sfânta Liturghie, dar și practici cultice consacrate, fără a realiza în niciun fel că *lucruri în aparență mici și nesemnificative ascund de fapt devieri și nepotriviri și că o aparență evoluție reprezintă de fapt o clară involuție*. Ici și colo, spre exemplu, Liturghia este întreruptă scurt, aparent nesemnificativ, atât de (re)introducerea formulei: „Hristos în mijlocul nostru!”, adresată sinaxei credincioșilor, însoțită de răspunsul: „Este și va fi!” – „Totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin!” și urmată de un val (tumultos) de străngeri de mână și de întoarceri de jur-împrejur ale credincioșilor aflați în Biserică⁵, cât și de, spre exemplu, prin oprirea totală a cântărilor de la strană, *intonarea cu voce tare* (ἔκφονος), *de către preot, a cuvintelor/rugăciunilor de sfințire a Cinstitelor Daruri*, prin operarea de pauze în parcursul Sfintei Liturghii, impuse pe de-o parte de trecerea de la *ecfonise* și de la *răspunsurile sinaxei* la textul rugăciunii, pe de alta de trecerea de la *intonarea melodică la citirea rugăciunilor* respective⁶.

Nu știm exact care și unde sunt începuturile acestei practici liturgice. Ilustrativ ni se pare, în acest sens, textul următor: „De asemenea, pentru o participare cât mai conștientă a credincioșilor la Sf. Liturghie, în care

⁴ În diferitele întâlniri interreligioase și intercreștine au fost puse în discuție multe teme liturgice până astăzi. Poate, de multe ori, asociindu-le învățaturii de credință. În tot cazul, prea puțin au fost analizate și se vorbește de cauzele liturgice ale schismei dintre Occident și Orient (1054). Importanța cultului pentru ființa și învățatura Bisericii poate fi înțeleasă, spre exemplu, și din simpla trecere în revistă a temelor prezentate de Păr. D. Stăniloae la întâlnirile ecumenice. Biserica se naște în istorie odată cu practica ei liturgică și cu învățatura de credință (episcop, Euharistie, dogmă). Dacă ținem cont de faptul că *Cina cea de Taină* a precedat *Cincizecimea*, atunci înțelegem și mai bine importanța *cadrelor liturgice* în care se afirmă credința și se primește harul preoției. Manualele și lucrările de Istoria Bisericii tratează în special *cauzele politice* ale Schismei, ignorând însă pricina reală a ei.

⁵ Este o practică pe care o găsim astăzi în liturgia protestanților calvini, lipsită însă de „darea mâinii”, pe care o întâlnim însă între credincioșii romano-catolici, înainte de momentul împărțirii. Ea apare de altfel și în unele comunități ortodoxe sau doar izolat, la unii dintre creștinii ortodocși.

⁶ Pe scurt, ne referim la acea practică în care strana zice ceva și se oprește, după care preotul (episcopul) citește rugăciunea cu glas tare și se oprește, urmând abia aici ca strana să își continue o altă parte din cântarea ei. Totul se desfășoară ca și cum cineva citește *Liturghierul* de la început la sfârșit, rând cu rând, intrând în scenă, fără suprapunere, când un *actor*, când altul (preotul, strana, diaconul etc.).

aceștia să poată urmări caracterul ei de jertfă, se impune citirea cel puțin a rugăciunilor din Anafora euharistică cu voce tare. Să nu uităm că în vechime aceste rugăciuni, care formează miezul Liturghiei și de care depinde înțelegerea și trăirea ei se citeau cu voce tare⁷. Până și Epicleza, și mai ales ea, se rostea cu voce tare. Preotul, invocând Duhul Sfânt peste obște și peste Darurile puse înainte, primea răspunsul și întărirea credincioșilor de prefacerea lor în Trupul și Sângele Domnului prin acele Amin-uri pe care acum le rostește tot el, ceea ce este cu totul nefiresc. Și aceasta în timp ce credincioșii stau pasivi, mulți fără să știe ce se petrece în acele momente. Or, dacă preotul, după ce strana termină cântarea, citește cu voce tare canonul euharistic, credincioșii vor urmări continuitatea rugăciunilor⁸, își vor da seama de sensul lor profund și se vor simți implicați în ele. Liturghia se va prelungi cu 10 minute, însă cu ce efecte! Credem că numai printr-o renaștere liturgică cu accentul pus pe Sf. Împărtășanie primită regulat, cu pregătirea necesară, putem nădăjdui la o renaștere duhovnicească trainică și cu roadele cele mai frumoase pentru Biserica și neamul nostru. Căci atunci Hristos va lucra în noi și ne va schimba El însuși după chipul și asemănarea Sa⁹. Practica citirii cu voce tare a rugăciunilor «de taină» ale Sfintei Liturghii, ca *întoarcere la tradiția liturgică inițială a Bisericii și ca obținere a unei aderențe mai mari a credincioșilor la Sfânta Liturghie*, este atribuită Pr. Nicolae Afanassieff și Pr. Alexandru Schmemmann¹⁰, care au și promovat-o și susținut-o în lucrările

⁷ O să vedem mai jos ce a însemnat această practică „în vechime” și ce reprezintă de fapt acest „în vechime”, care atrage mult și convinge prin ideea că *mai înainte* practica liturgică era săvârșită corect spre deosebire de „acum”-ul care solicită *modificare*, mai precis, mental văzut, *corectare*. O raportare la *mai-înainte* mai bun ca *prezentul* a existat întotdeauna și este firească. Însă acest *mai-înainte* nu a fost înțeles și nu înseamnă *mai-vechi*. Doar cel ce este impresionat de forme poate avea o astfel de înțelegere. Nu putem spune că la început a fost sfințenie mai mare și să anulăm viața de sfințenie de mai târziu a Bisericii, a cărei trăsătură a fost și este, într-o nouă etapă sau perioadă (συσμός), tocmai să adâncească existența (proprie) în Duhul Sfânt. Istoria merge spre o adâncire cât mai mare a experienței lucrării lui Dumnezeu, totul culminând cu intrarea într-o nouă etapă, odată cu venirea eshatonului.

⁸ Nu s-ar obține acest efect dacă ar fi eliminate cu totul cântările de la strană?

⁹ IPS Serafim Joantă, „Prefață de la ediția I. Deasă sau rară împărtășire?”, în: Sf. Nicodim Aghioritul, Neofit Kavsokalivitul, *Carte folositoare de suflet despre deasă împărtășire cu preacuratele lui Hristos Taine*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2001, pp. 22-23.

¹⁰ Cât privește pe Pr. Alexandru Schmemmann, mai ales în: *Euharistia. Taina împărăției*, ed. rom.: Ed. Anastasia, București, 1993. Vezi în ceea ce privește această trimitere la cei doi teologi ruși: Job Getcha, „La tradition liturgique byzantine et la modernité”, în: Assad E. Kattan, Fadi A. Georgi (eds.), *Thinking Modernity*, coll. Balamand Theological Conferences 1, Deccache Printing House, Lebanon, 2010, p. 87; Ierom. P. Pruteanu, *Liturghia ortodoxă. Istorie și actualitate*, pp. 290, 294.

Aspecte teologico-duhovnicești ale Tainei Sfintei Euharistii în textele liturgice din *Rânduiala Sfintei Împărtășanii*

Pr. conf. univ. dr. Dănuț Popovici

Abstract

The Christian life is not a static reality, the life in the Mystical Body of Christ, the Church, is not a state that a man acquires through baptism and then trying to maintain by keeping the commandments, but it is eminently dynamic, it is a movement that aims to eternalize in epektasis of Aeon kingdom of God through continual participation loving life of the Trinity. In this sense, the presence of the Holy Spirit as deifying principle of man it is necessary from the very beginning of in-carnation in Mystical Body of Christ and up to his rise „unto a perfect man, unto the measure of the stature of the fulness of Christ” (Eph. 4, 13). Receiving the Holy Spirit in Baptism realizes the human birth to the new life in Christ, but this birth involves food, involves growing and requires perfection, all fulfilled by the same divine Spirit that feeds, grows and perfects members of the Mystical Body of the Church from deified humanity of Christ communicated through the sacraments, especially the Sacrament of the Eucharist.

Keywords: Holy Eucharist, Christian life, Mystical Body, communion, Christ, man, incarnation.

I. Preliminarii

Toată literatura ascetico-mistică a Bisericii Ortodoxe, pe întregul ei parcurs istoric, începând cu scrierile biblice și continuând, în chip întregitor, cu cele ale Sfinților Părinți, într-o glăsuire simfonică, proclamă ca finalitate sau scop al vieții duhovnicești dobândirea Duhului Sfânt. Acest insistent îndemn la dobândirea Duhului Sfânt, așa cum este el întâlnit în scrierile marilor mistici răsăriteni¹, poate fi înțeles doar într-un context eclesiologic ce nu face abstracție de prezența și lucrarea lui Hristos

¹ Amintirea unor Părinți duhovnicești precum Sfântul Macarie Egipteanul, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Serafim de Sarov, Sfântul Siluan Athonitul, este de ajuns pentru a înțelege acest îndemn universal duhovnicesc la dobândirea Duhului Sfânt.

și, mai ales, unește în chip armonios și tainic viața duhovnicească lăuntrică cu viețuirea liturgică din Biserică.

Pe de altă parte, parcurgând aceeași literatură patristică, în care de Dumnezeu luminații Părinți teologhiesc pe marginea Tainelor de inițiere², vom observa că aceștia mărturisesc la unison că omul, prin întreita afundare în numele Sfintei Treimi, prin Mirungere și dumnezeiasca Euharistie, se face locaș al Duhului Sfânt și devine membru al Bisericii³. Însuși Apostolul Pavel menționează în chip evident lucrarea pe care o împlinește harul Sfântului Botez când întreabă pe acei ucenici din Efes: „Primit-ați voi Duhul Sfânt când ați crezut? Iar ei au zis către el: Dar nici n-am auzit dacă este Duh Sfânt. Și el a zis: Deci în ce v-ați botezat? Ei au zis: În botezul lui Ioan” (Fapte 19, 2-3). Cu alte cuvinte, lucrarea principală ce-o împlinește Botezul, ori efectul imediat al acestuia este primirea Duhului Sfânt. Cu toate acestea, ca și în cazul afirmației de mai sus, potrivit căreia finalitatea urcușului duhovnicesc este dobândirea Duhului Sfânt, și în cazul Tainelor de inițiere, accentul pus pe primirea Duhului nu conduce spre o eclipsare a caracterului lor hristocentric, aceasta pentru că venirea în om a Duhului Sfânt nu reprezintă altceva decât umplerea lui de Hristos Cel preaslăvit. Contrar unei viziuni potrivit căreia lucrarea Duhului înlocuiește lucrarea lui Hristos după înălțarea Sa la cer, eclesiologia ortodoxă arată strânsa legătură între Persoana Duhului Sfânt și Persoana lui Hristos, Dumnezeu-Omul, ce creează, susține și crește, prin Sfintele Taine, Biserica în calitatea ei de Trup tainic al lui Hristos. *Dacă Biserica este Trupul lui Hristos, Duhul Sfânt este Sufletul ei*⁴, ce vivifică mădularele și le umple de viața cea dumnezeiască ce izvorăște din omenitatea îndumnezeită a lui Hristos.

Așadar, nu problema hristocentrismului ridică semne de întrebare, ci, mai degrabă, înțelegerea acestei îndoite împărtășiri din Duhul Sfânt, și anume: cum ar trebui să înțelegem pe de o parte, primirea la Botez a Duhului Sfânt ca premisă a vieții duhovnicești, iar pe de altă parte,

² Chiar dacă din punctul de vedere al manualelor noastre de teologie se face o deosebire clară între Taina Botezului și Taina Mirungerii, Părinții le-au văzut ca fiind o unică lucrare luminătoare a omului ce devine mădular viu al Trupului lui Hristos. În fapt, însuși modul practic al săvârșirii Tainei Mirungerii în cadrul Botezului și nu ca o Taină separată (așa cum se întâmplă în Biserica romano-catolică) arată unitatea celor două lucrări sfințitoare.

³ Sfântul Marcu Ascetul, *Despre Botez*, în *Filocalia*, vol. I, trad., introd. și note Pr. Dr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1947, p. 280, 288: „De aici urmează că toate ale legii și ale templului și ale jertfelor își află plinirea desăvârșită în noi, cei care am primit în chip tainic harul Duhului la Botez... Că harul Duhului este în noi de la Botez, învățându-ne tot adevărul, după cuvântul Domnului”

⁴ Sfântul Iustin Popovici, *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, trad. de Adrian Tănăsescu, Fundația Iustin Pârvu, Suceava, 2012, p. 76.

primirea Duhului Sfânt ca finalitate a urcușului ascetico-mistic? Sau iarăși, cum se face că prin Botez omul devine sălaș al Duhului Sfânt și cu toate acestea, trebuie continuu să se desăvârșească întru dobândirea aceluiași Duh Sfânt?

Faptul că Părinții Bisericii au răspuns la aceste întrebări, în contextul teologico-duhovnicesc al perioadei în care au viețuit⁵, nu înseamnă că aceste întrebări nu necesită și astăzi o abordare pertinentă, mai ales când observăm în viața Bisericii rânduiri străine de duhul Tradiției, ce se fundamentează pe diferite viziuni teologice care, fie subminează, fie supraevaluează importanța Tainelor în viața creștinului și, în special, a Tainei dumnezeieștii Euharistii.

Cu un loc aparte între Tainele Bisericii, Sfânta Euharistie trebuie înțeleasă la adevărata ei valoare în spațiul personal-ecclesial pentru că de înțelegerea sensului ei depinde, printre altele, și evaluarea corectă, în perspectiva gândirii patristice, a prezenței Duhului Sfânt în viața noastră ca început și finalitate. În acest sens, în afara scrierilor Sfinților Părinți, mai vechi sau mai noi, care au teologhisit despre dumnezeiasca Împărtășanie, o profunzime teologico-duhovnicească aparte, de multe ori ușor trecută cu vederea, o aflăm în *Rânduiala Sfintei Împărtășanii* care, fără greșală, poate fi socotită o adevărată *summa theologica* a învățaturii despre dumnezeiasca Euharistie.

Însumând rugăciuni ale Părinților ce au viețuit pe parcursul a peste șase sute de ani, de la Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Ioan Gură de Aur din veacul al IV-lea, și până la Sfântul Simeon Metafrastul și Sfântul Simeon Noul Teolog din veacul al X-lea, *Rânduiala Sfintei Împărtășanii*, formată din *Canonul Sfintei Împărtășanii* și din *Rugăciunile de dinainte și de după Sfânta Împărtășanie*, ne oferă o imagine unitară a modului cum este înțeleasă dumnezeiasca Euharistie în aspectul practic personal al viețuirii duhovnicești. O cercetare a învățaturii despre Sfânta Împărtășanie din perspectiva celui ce se pregătește pentru a primi dumnezeiescul Trup și Sânge al lui Hristos este necesară, în primul rând, pentru că ea are menirea de a întregi viziunea pe care, îndeosebi, teologia de școală o oferă atunci când tratează în mod scolastic despre Taine, în general, și despre Taina Euharistiei, în special.

Lipsa unei perspective ce vine „dinlăuntru” Tainei, din simțirea apofatică a pregătirii pentru Sfânta Împărtășanie și, mai ales, a primirii dumnezeiescului Trup și Sânge nu poate să conducă decât la o simplă teoretizare care, poate fără voie, ne aruncă în sfera raționabilului

⁵ O explicație a sensului duhovnicesc al Tainei Botezului în contextul viețuirii ascetico-mistice o aflăm expusă în *Filocalia*, vol. I, în scrierile Sfântului Marcu Ascetul și ale Sfântului Diadoh al Foticeii.

cuantificabil ce propune o înțelegere exterioară a Tainei, nu însă și trăirea ei.

II. Caracteristici generale ale *Rânduiei Sfintei Împărtășanii*

Este binecunoscut faptul că innografia creștină, sub diferitele ei forme, întâlnită în cultul particular ori comunitar al Bisericii, se caracterizează printr-un limbaj poetic cu o elasticitate noțională ce depășește limbajul formulărilor filosofice, fapt pentru care și Biserica a ales ca formă de statornicire și transmitere pe scară largă a dogmelor ei expunerea poetică sau innografia. Teologia innografică, departe de „a subția” sau dilua „tăria” învățăturilor de credință expuse, fie în actele sinodale, fie în operele marilor Părinți ai Bisericii, are, dimpotrivă, rolul important de a face accesibile tuturor credincioșilor, indiferent de cultura sau pregătirea lor duhovnicească, adevărurile de credință absolut necesare pentru eficientizarea trăirii creștine. Acest lucru este valabil pentru toate dogmele Bisericii noastre și poate fi constatat în întreaga innografie ortodoxă, tot astfel după cum este reflectat și în *Rânduiala Sfintei Împărtășanii*.

Caracteristicile genului innografic, în general, dar mai ales ale celui întâlnit în această *Rânduială* are menirea de a structura înțelegerea Sfintei Euharistii dintr-o *perspectivă eminentemente personalistă* ce se distanțează de viziunile apusene asupra Euharistiei, dar și de definițiile scolastice ale manualelor de școală care tind să umbrească acest aspect. Duhul ce emană din rostirea rugăciunilor are menirea de a ne pune înaintea unui Dumnezeu viu, de a ne pregăti pentru întâlnirea cu El. Credinciosul sau clericul ce se cufundă cu mintea în înțelesurile rugăciunii conștientizează că în Euharistie nu împlinește un act ritualic, că nu devine unul dintre mulții participanți la o simplă rânduială liturgică impersonală, ci va primi înlăuntrul său, sub chipul pâinii și al vinului, pe Însăși Persoana divino-umană a lui Hristos, pe Fiul lui Dumnezeu întrupat.

O parcurgere a textelor dogmatice referitoare la Sfânta Euharistie din manualele școlare ne va descoperi, în mod rațional, că, sub chipul pâinii și a vinului, Îl primim pe Hristos, însă această *Rânduială*, în mod efectiv, ne pregătește pentru întâlnirea tainică cu El. Fără a minimaliza importanța receptării prin credință a învățăturii despre Taine, trebuie să admitem totuși că una este să accepți învățătura potrivit căreia în Împărtășanie omul primește Trupul și Sângele lui Hristos și cu totul altceva este ca tu să-i ceri Celui cu Care te vei întâlni să te învrednicească de Taina con-viețuirii cu El. Rugăciunea este, de aceea, cea mai înaltă teologie sau cea mai înaltă formă de teologhisire ce stă la îndemâna oricui pentru că, în loc să vorbim *despre Hristos* cel euharistic, vorbim *cu Hristos* Cel care, prin Euharistie, devine lăuntric ființei noastre. Împărtă-

Sfântul Ciprian al Cartaginei, despre pocăință

Pr. asist. univ. dr. Liviu Petcu

Pr. dr. Gabriel Roman

Pentru creștini, centrul preocupărilor trebuie să fie fapta cea nouă, îndumnezeită. Aceasta corespunde concepției Părinților Bisericii că sufletul creștin este în mod esențial „întoarcere în Rai”, cu alte cuvinte că existența actuală este determinată de existența originară adamică, pe care o dobândește treptat cu ajutorul teraputicii Sfințelor Taine și a purificării ascetice. „A vorbi despre Dumnezeu, zice Sfântul Grigorie de Nazianz, este un lucru important, dar este mult mai bine să te purifici pentru Dumnezeu”¹. Omul nu-și mai aduce aminte de nemurirea paradisiacă, dar își aduce aminte de originea sa: adus din neființă, trăiește sub amenințarea virtuală a unei întoarceri în neființă, a nimicirii (complexul de mortalitate). Se dezvoltă erosul condițiilor arhetipice ale existenței paradisiace², apare nostalgia chipului care-și caută arhetipul său dumnezeiesc. Sensul ultim al Tainelor este tocmai acela de a continua vizibilitatea lui Hristos istoric.

Actul iertării ne stabilește în centrul raporturilor dintre Dumnezeu Cel Sfânt și omul păcătos. În acest act nu este implicată atât atotputernicia lui Dumnezeu de a șterge și spăla păcatele noastre, ci este vorba de Mielul care a fost jertfit înainte de întemeierea lumii, de Hristos, Care, potrivit Sfântului Apostol Pavel, „a șters zapisul ce era asupra noastră, care ne era potrivit cu rânduielile lui, și l-a luat din mijloc, pironindu-l pe cruce” (Col. 2, 14). Crearea lumii este înrădăcinată în jertfă, iar puterea de a ierta vine din prețul sângelui vărsat pe cruce de Mielul răstignit. Numai pentru că Hristos a luat asupra Lui păcatele lumii, El răspunde iubirii Tatălui în locul nostru cu o iubire nespusă și astfel are puterea „morală” să șteargă și să ne ierte păcatele noastre și să ne facă iarăși fiii Tatălui. Rugăciunea domnească condiționează iertarea noastră de o „imitare (urmare)” din partea noastră, când suntem invitați să coborâm în infernul vinovației universale, unde toți sunt vinovați, așa cum fiecare creștin mărturisește înainte de a primi Euharistia, ca și Sfântul Pavel, că „dintre care (dintre păcătoși) cel dintâi sunt eu”³.

¹ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Oratio*, 32, 12, în P.G. XXXVI, col. 188C.

² P. Evdokimov, *Ortodoxia*, traducere de Dr. Irineu Ioan Popa, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (IBMBOR), București, 1996, p. 27.

³ *Ibidem*, pp. 315-316.

Chiar dacă Sfântul Apostol Ioan (I In. 5, 16-18) deosebește între păcatele de moarte (*ad mortem*) și altele, nu există un catalog al păcatelor ușoare și al celor de moarte. În rugăciunea Tainei Pocăinței se cere să se ierte greșelile „cele de voie și cele fără de voie, cele cu lucrul...”. Totul este cuprins în acest act al inimii, fără vreo analiză sau clasificare. Am greșit față de Dumnezeu și față de milostivirea Sa. Orice penitent vine ca un sărman care-și cerșește mântuirea. Chiar după mărturisire, în momentul în care se împărtășește, el mărturisește că, dintre păcătoși, „cel dintâi sunt eu”, iar atunci când preotul face invitația „Sfintele, sfinților” (adică cele Sfinte se distribuie celor sfinți), el nu poate zice decât „Unul (este) sfânt, Unul Domn Iisus Hristos”.

Iertarea păcatelor și necesitatea trăirii unei vieți sfinte au fost întotdeauna părți esențiale ale mesajului creștin. De-a lungul istoriei, ritualul pocăinței nu a fost un eveniment „privat”, ci unul „eclezial”. A existat o permanentă legătură între mărturisire / penitență și Euharistie, punctul central al viețuirii creștin-ortodoxe.

Păcatul și consecința sa, moartea (*cf.* Rom. 6, 23), sunt realitățile cele mai contrare firii omenești, create după chipul lui Dumnezeu Cel Sfânt. Dar atât de mult ne-am obișnuit cu păcatul și cu moartea care se văd mereu în jurul și înăuntrul nostru, încât le considerăm fenomene firești. Sfânta Scriptură, dimpotrivă, consideră păcatul ca fiind o perturbare sau o dezordine a creației și un obstacol permanent în participarea omului la viața și fericirea veșnică a lui Dumnezeu.

Păcatul primilor oameni, Adam și Eva, s-a manifestat ca neascultare față de Dumnezeu și rupere a comuniunii de iubire față de El. Ruperea armoniei dintre om și Creatorul său, prin neascultare, se transmite ca tulburare a armoniei din interiorul omului (adică dintre conștiință și simțuri), dintre bărbat și femeie, dintre om și celelalte creaturi vii; iar apoi, din cauza păcatului omului, chiar și „pământul va fi blestemat” (Fac. 3, 17). Moartea, ca urmare a păcatului, se manifestă ca întunecare și slăbire a capacității sufletului pentru comuniune cu Dumnezeu și cu semenii și ca descompunere a elementelor materiale constitutive ale omului: „pământ ești și în pământ te vei întoarce” (Fac. 3, 19).

În prima carte a Sfântei Scripturi se arată că, fără comuniunea totală cu Dumnezeu, ceea ce este pământesc în om nu poate fi ridicat spre viața cerească și veșnică. Întrucât păcatul este mai întâi înstrăinare a omului de Dumnezeu, uitare de Dumnezeu, neascultare și ascundere de El (*cf.* Fac. 3, 8), cădere și moarte spirituală, pocăința ca remediu sau vindecare de păcat este durerea sufletească pentru un trecut întunecat și apăsător, întoarcerea omului la Dumnezeu, împăcare cu Dumnezeu, precum și dorința puternică de schimbare sau convertire, început al unei vieți noi și recuperare a omului din moartea sufletului.

I. Mărturisirea păcatelor și practici penitențiale în primele trei secole creștine

Noul Testament nu oferă niciun ritual cu privire la felul săvârșirii mărturisirii. Botezul și celebrarea duminicală erau modalitățile uzuale în care creștinii experimentau iertarea. Oricum, anumite forme de iertare au fost fixate în curând, mai ales atunci când Biserica a avut de-a face cu cazuri în care unii creștini săvârșeau păcate grave și aveau nevoie de iertare. Ocurența păcatelor grave era un lucru surprinzător, câtă vreme, prin Botez, neofitul se angaja să se unească cu Hristos și să ducă o viață exemplară. Însă, din cauza libertății umane, comunitatea s-a văzut pusă în situația de a recurge la o procedură penitențială, pentru a ține în frâu astfel de situații.

Slujitorii Bisericii aveau conștiința că trebuie să continue slujirea lui Hristos, Cel care a oferit iertarea celor păcătoși, precum și a apostolilor, ale căror îndemnuri la rugăciune și la milă (I Pt. 4, 8) se străduiau să le respecte.

Printre procedurile penitențiale impuse celor ce păcătuiau, două sunt menționate explicit în Noul Testament. Una dintre ele era mărturisirea păcatelor (cf. Iac. 5, 16). Potrivit lui J. Favazza, se pare că practica mărturisirii în Biserica apostolică era publică, cel puțin în anumite împrejurări, pentru a implica comunitatea în procedura de întoarcere sau convertire a păcătosului, mai ales prin rugăciune⁴. Această mărturisire era, cel mai probabil, auto-proclamarea creștinului însuși ca păcătos în fața lui Dumnezeu. Acest lucru era făcut în armonie cu atitudinea Sfântului Apostol Petru în fața Domnului (Lc. 5, 8), a fiului risipitor în fața Tatălui (Lc. 15, 18-19, 21) și a invitației de la I Ioan 1, 10⁵: „Dacă zicem că n-am păcătuit, Îl facem mincinos și cuvântul Lui nu este întru noi”.

O altă practică a timpului era cea a excomunicării și eventual împăcarea cu Biserica. Conducătorii comunităților creștine făceau propriile judecăți cu privire la disciplină, fapt ce reiese din Tit 3, 10: „De omul eretic, după întâia și a doua mustrare, depărtează-te” și I Tim. 1, 19-20: „Având credință și cuget bun, pe care unii, lepădându-le, au căzut din credință; Dintre aceștia sunt Imeneu și Alexandru, pe care i-am dat satanei, ca să se învețe să nu hulească”. Procedura se aplica după principiul că păcatul l-a îndepărtat pe păcătos de comunitate. Doar comunitatea recunoaște această separație, străduindu-se să-l reintegreze din nou pe cel păcătos sau separându-se de el dacă acesta nu își exprimă voința de a-și îndrepta greșeala. Și această procedură este împrumutată tot din cutuma

⁴ J.A. Favazza, *The Order of Penitents. Historical Roots and Pastoral Future*, 1988, p. 77.

⁵ A. Santorini, „Reconciliation in the First Four Centuries”, în An. J. Chupungco (ed.), *Handbook for Liturgical Studies*, vol. IV: *Sacraments and Sacramentals*, 2000, p. 95.